

BAB 10

SARAWAK DAN SABAH

Sinopsis

Sarawak dan Sabah merupakan sebahagian daripada Alam Melayu. Masyarakat Sarawak dan Sabah telah mempunyai sistem pentadbiran dan pemerintahan mereka sendiri. Mereka telah menyesuaikan kehidupan harian dengan bentuk muka bumi, khususnya sungai. Hal ini telah mewujudkan keunikan kepada warisan budaya masyarakatnya yang berlainan dari satu tempat ke satu tempat mengikut kaum masing-masing.

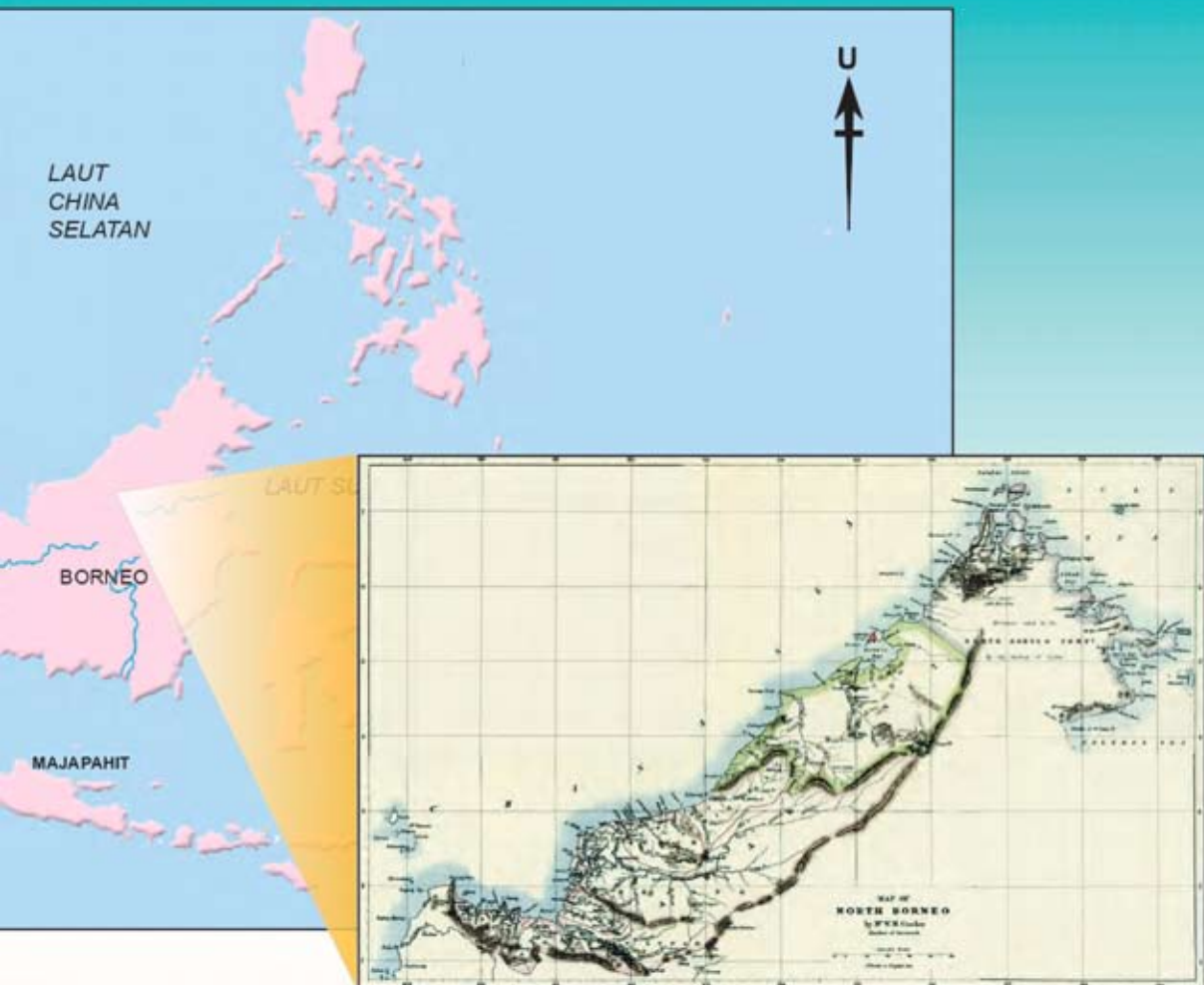
Apakah yang akan anda pelajari?

1. Menjelaskan sejarah Sarawak dan Sabah sebagai sebahagian daripada kerajaan Alam Melayu.
2. Menerangkan pemerintahan tempatan di Sarawak dan Sabah.
3. Menghuraikan kegiatan masyarakat Sarawak dan Sabah.
4. Menghuraikan keunikan yang terdapat di Sarawak dan Sabah.

Apakah elemen kewarganegaraan dan nilai sivik yang anda dapati?

1. Merumuskan kepentingan memanfaatkan alam sekitar secara bijaksana.
2. Menghuraikan kepentingan permuafakatan dalam kalangan masyarakat.
3. Menerangkan kepentingan sikap bijaksana untuk meneruskan kelangsungan hidup.
4. Menilai kepentingan semangat kekitaan dalam sebuah negara.

Peta asal Sarawak dan Sabah.

(Sumber: Adaptasi daripada *Maps of Malaya and Borneo, The Collections of H.R.H. Sultan Sharafuddin Idris Shah and Dato' Richard Curtis*, Kuala Lumpur: Didier Millet, 2006, hlm. 180)

Kemahiran Pemikiran Sejarah yang anda dapati:

1. Memahami kronologi pembentukan pemerintahan tempatan di Sarawak dan Sabah.
2. Meneroka bukti petempatan awal dan keistimewaan corak budaya dan kehidupan masyarakat di Sarawak dan Sabah.
3. Membuat interpretasi keunikan yang terdapat di Sarawak dan Sabah.
4. Membuat imaginasi kehidupan penduduk di Sarawak dan Sabah.
5. Membuat rasionalisasi bentuk pemerintahan tempatan di Sarawak dan Sabah.

10.1 Sarawak dan Sabah dalam Alam Melayu

Pengenalan

Sarawak dan Sabah merupakan antara kawasan yang terletak di Alam Melayu. Kedudukan kedua-dua kawasan ini di barat daya hingga utara pulau Borneo telah mendedahkannya dengan perkembangan yang berlaku di Alam Melayu terutama dalam aspek perdagangan dan keagamaan. Di kedua-dua kawasan ini juga muncul beberapa pelabuhan seiring dengan kemunculan kerajaan masyhur, seperti Funan, Champa, Srivijaya, Angkor, Majapahit, Kedah Tua dan Gangga Nagara. Kepesatan kerajaan yang masyhur ini telah mendorong kemajuan kegiatan perdagangan di Sarawak dan Sabah.

Hubungan Sarawak dan Sabah dalam Alam Melayu

Sejak sebelum Masihi, penduduk di Sarawak dan Sabah telah mempunyai hubungan dengan Alam Melayu dan dunia luar seperti kemunculan pusat pembuatan tembikar di Bukit Tengkorak, Semporna, Sabah. Penduduk di Bukit Tengkorak ini telah menjalankan kegiatan perdagangan dengan kawasan di luar Sabah. Pada abad ketiga pula, muncul Chu-Po, iaitu pelabuhan di utara Sabah. Pelabuhan ini menjadi tempat mengeksport besi ke Funan dan Champa.

Pada abad ketujuh, Santubong muncul sebagai pusat perdagangan utama di Sarawak. Terdapat penemuan barangan tembikar zaman Dinasti Tang dan Sung di Santubong. Pelabuhan ini membekalkan kapur barus, kayu laka, lilin, lebah madu dan kulit penyu. Pada abad ke-13, muncul industri peleburan bijih besi di Santubong. Selain Santubong, beberapa lagi pusat perdagangan muncul di Sarawak seperti Gedong, Bukit Sandong dan Kalka. Pusat perdagangan ini menjalankan kegiatan perdagangan dengan kerajaan Siam, Vietnam dan China.

Kemajuan pesat perdagangan di Sarawak dan Sabah pada ketika itu menjadi tarikan kepada kerajaan Alam Melayu untuk meluaskan pengaruhnya. Hal ini menyebabkan beberapa kawasan di pesisir pantai barat laut Borneo menjadi kawasan pengaruh kerajaan Alam Melayu ini. Kerajaan Srivijaya pernah meluaskan pengaruhnya di selatan Sarawak bagi mengawal perdagangan di Laut China Selatan. Kerajaan Majapahit turut mempunyai pengaruh di Sarawak dan di utara Sabah. Jumpaan gendang gangsa jenis Moko di Pulau Banggi, Sabah membuktikan terdapat hubungan perdagangan antara kerajaan Majapahit dengan penduduk di utara Sabah.

Kemerosotan Majapahit telah membawa kepada perkembangan pengaruh kerajaan Sambas, Brunei dan Sulu di kawasan barat dan utara pantai Pulau Borneo. Di Sarawak, berlaku penyebaran kuasa oleh kerajaan Sambas dan Kesultanan Melayu Brunei. Kerajaan Sambas mengambil peluang daripada kemerosotan Majapahit dengan meluaskan pengaruhnya ke Samarahan, Sadong, Sarawak (Sungai Sarawak), Saribas dan Kalka. Pada abad ke-14, Kesultanan Melayu Brunei telah muncul dan menjalin persahabatan dengan kerajaan Sambas. Persahabatan ini membolehkan kerajaan Sambas menyerahkan wilayahnya di Sarawak kepada Kesultanan Melayu Brunei. Kesultanan Melayu Brunei juga meluaskan pengaruhnya ke utara Borneo. Kemunculan Kesultanan Sulu di utara Borneo pula telah membawa kepada tersebarnya pengaruh mereka di pantai timur laut Borneo.

Gendang Gangsa di Pulau Banggi, Sabah

Gendang gangsa ini dikenali sebagai gendang gangsa Timbang Dayang yang dibuat di Pulau Jawa.

(Sumber: Adnan Jusoh, "Gendang Gangsa di Borneo: Satu Tinjauan Semula Terhadap Penemuan Gendang Gangsa di Sabah dan Kalimantan", *Jurnal Persatuan Muzium Malaysia*, Bil. 36, 2017, hlm. 4, 14 dan 17)

Cerna Minda

Nyatakan kepentingan hubungan Sarawak dan Sabah dengan kerajaan Alam Melayu.

Kebangkitan Kesultanan Melayu Brunei telah melemahkan pusat perdagangan di Sarawak kerana tumpuan perdagangan dialihkan ke Brunei. Manakala Kesultanan Sulu yang muncul pada abad ke-15 telah meningkatkan kegiatan perdagangan di utara Sabah. Kawasan ini kaya dengan hasil laut dan hutan terutama sarang burung yang menjadi tarikan pedagang China. Kedua-dua kesultanan ini kemudian mengalami kemerosotan menjelang abad ke-19 apabila bersaing dengan kuasa Barat.

Sarawak dan Sabah juga dipengaruhi oleh kedatangan agama Hindu, Buddha dan Islam. Pengaruh agama ini dibawa secara tidak langsung oleh kerajaan Alam Melayu di kedua-dua kawasan ini. Pada zaman kegemilangan kerajaan Srivijaya terdapat tinggalan objek-objek agama Buddha di Santubong. Selain itu, terdapat penemuan patung Ganesha di Limbang.

Pengaruh Kesultanan Melayu Brunei di Sarawak dan Sabah telah membawa penyebaran agama Islam di pesisir pantai Sarawak dan Sabah. Kesan ketara penyebaran Islam ini ialah penerimaan agama Islam oleh kebanyakan penduduk pesisir pantai Sarawak dan Sabah. Kesultanan Sulu pula memainkan peranan penting dalam penyebaran agama Islam di pantai timur Sabah.

Objek-objek emas berkaitan dengan agama Buddha dijumpai di Santubong.

(Sumber: Heidi Munan, *Sarawak Historical Landmarks*, Kuching: Mucow Books Company, 2015, hlm. 62)

Hubungan antara Sarawak dan Sabah dengan kerajaan Alam Melayu dan pedagang luar menunjukkan sikap keterbukaan masyarakat di kedua-dua kawasan ini menerima pengaruh dari luar. Sikap keterbukaan penduduk di kedua-dua kawasan ini juga membantu kemajuan perdagangan dan menunjukkan sikap toleransi dalam menerima pengaruh agama dari luar.

Tahukah Anda?

Bukti penemuan pelabuhan di Sarawak ialah berdasarkan sumber arkeologi dan sumber luar. Para pengkaji seperti Tom Harrison, F. E. Treloar, Stanley J. Corner, W. G. Solheim II, Jan Wisseman Christie, C. Doherty, R. Buckley, A. Gnanaratnam, P. Beavitt dan W. Beavitt telah melakukan cari gali dan penyelidikan di Santubong. Mereka telah menemukan pelbagai objek barang dagangan, kawasan peleburan bijih besi dan keagamaan di Santubong. Jan Wisseman Christie pula menyatakan bahawa Santubong ialah Po-ni seperti yang dinyatakan oleh sumber China. Manakala Lucas Chin bersama-sama pasukannya pula menjalankan usaha cari gali di Gedong, Bukit Sandong dan Kalka. Mereka telah menemukan pelbagai barang dagangan dari luar Sarawak. Manakala tapak Chu-Po pula dibuktikan melalui sumber China yang menyebut tentang adanya sebuah kawasan pelabuhan di utara Borneo.

10.2 Kemunculan Pemerintahan Tempatan

Pengenalan

Di Sarawak dan Sabah telah wujud beberapa bentuk pemerintahan tempatan yang tersusun dan tersendiri. Bentuk pemerintahan ini wujud berdasarkan kawasan geografi, iaitu pedalaman dan lembah sungai.

Sarawak

Pemerintahan tempatan di Sarawak dibentuk di pedalaman dan lembah sungai. Di pedalaman, penduduknya membentuk sistem kepimpinan kesukuan mengikut kaum masing-masing. Di lembah sungai pula, terdapat pemerintahan tempatan yang kemudiannya berubah kepada pemerintahan wilayah kuasa besar Alam Melayu seperti kerajaan Sambas dan Kesultanan Melayu Brunei.

1. Kepimpinan Kesukuan

Di kawasan pedalaman Sarawak, terdapat kepimpinan kesukuan yang berbeza daripada kawasan muara sungai. Setiap kaum mempunyai ketuanya yang bebas daripada kawalan mana-mana kuasa dari luar. Masyarakat Iban mempunyai ketua mereka sendiri yang dikenali sebagai Tuai Rumah. Bagi kaum Kayan, pemimpin mereka dikenali sebagai Kehunan Maren atau Hipun Uma. Pemimpin kaum Kenyah pula digelar Peran Lepo, manakala pemimpin kaum Kelabit dikenali sebagai Laih Rayeh.

2. Kepimpinan Lembah Sungai

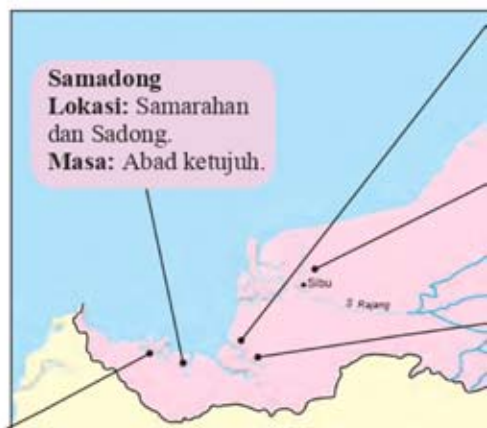
Hubungan dengan kerajaan Alam Melayu membentuk pemerintahan kerajaan dan wakil raja di Sarawak.

(a) Kerajaan

Di Sarawak, terdapat kerajaan di kawasan lembah sungai, iaitu Sawaku, Samadong, Kalka, Saribas dan Melano. Wujud interaksi antara kerajaan ini dengan kerajaan luar. Kerajaan ini telah muncul sejak abad ketujuh dan berakhir pada sekitar abad ke-14.

Batu Berhala ini dijumpai di Samarahan yang dikaitkan dengan kerajaan Samadong.

Samadong
Lokasi: Samarahan dan Sadong.
Masa: Abad ketujuh.

Sawaku

Lokasi: Santubong dan sekitar Sungai Sarawak.
Pengasas: Datu Merpati
Masa: Abad ketujuh.

Peta kedudukan pemerintahan tempatan awal di Sarawak.

(Sumber: Sanib Said, "Sejarah Awal Kepulauan Melayu: Lima Buah Negeri Warisan Sarawak yang Hilang", *Current Research in Malaysia*, Vol. 1, No. 1, Oktober 2012, hlm. 22-49)

Batu Gambar di Santubong membuktikan kewujudan kerajaan Sawaku.

(Sumber: Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman (ed.), *Early History*, Singapura: Editions Didier Millet, 1998, hlm. 199)

(b) Wakil Raja

Pengaruh kerajaan di Alam Melayu ke atas Sarawak membawa kepada terbentuknya sistem wakil raja di Sarawak. Hal ini berlaku bermula dengan pengaruh kerajaan Majapahit. Kerajaan Sambas menyambung sistem ini dengan melantik pemimpin tempatan sebagai wakil mereka. Manakala Kesultanan Melayu Brunei pula, melantik dua wakilnya sama ada wakil terus dari Brunei atau pemimpin tempatan. Kawasan kekuasaan mereka adalah di sekitar dan sepanjang sungai yang mereka wakili. Wakil-wakil raja ini menjalankan pemerintahan dalam aspek kehakiman, kebajikan dan menjaga keamanan kawasan yang mereka wakili. Mereka juga mengutip cukai daripada penduduk dan aktiviti perdagangan. Semasa pentadbiran Kesultanan Melayu Brunei, usaha telah dibuat untuk menguatkan hubungan mereka dengan kaum-kaum di pedalaman. Suku kaum di pedalaman ini diiktiraf oleh Kesultanan Melayu Brunei dan diberi gelaran Orang Kaya.

Kalka

Lokasi: Kuala Sungai Kalka
Pengasas: Dayang Hubu dan Dayang Ruku

Melano

Lokasi: Sungai Retus
Pengasas: Tugau
Masa: Abad ke-11.

Saribas

Lokasi: Pertemuan antara Batang Saribas dan Sungai Rimbas.
Pengasas: Pengiran Temenggung Abdul Kadir
Pusat: Tandang Sari Muara Sungai Rimbas

Lokasi memainkan peranan dalam pembentukan pemerintahan tempatan di Sarawak. Penduduk di lembah sungai ditadbir menerusi kerajaan dan wakil raja. Penduduk di kawasan pedalaman pula membentuk pentadbiran berdasarkan suku kaum dan puak tertentu. Kedua-dua bentuk kepimpinan ini menjelaskan bahawa penduduk Sarawak telah mempunyai pentadbiran yang tersusun dan teratur.

Tahukah Anda?

Bukti tentang lima kerajaan di Sarawak ini ialah berdasarkan manuskrip luar dan tempatan. Sumber kerajaan Majapahit, iaitu *Negarakertagama* yang ditulis sekitar abad ke-14 menyatakan terdapat empat kerajaan di Sarawak, iaitu Sawaku, Kalka, Samadong dan Melano. Berdasarkan *Silsilah Raja-raja Brunei* dan *Syair Awang Semaun* pula telah wujud lima kerajaan di Sarawak, iaitu Kalka, Serawak (Sawaku), Saribas, Samarahan (Samadong) dan Mukah (Melano). Selain itu, beberapa manuskrip tempatan membuktikan kewujudan kerajaan-kerajaan ini seperti dalam *Hikayat Datu Merpati Jepang* yang menyatakan terdapat kerajaan di Santubong dan *Syair Tarsilah Cetera Dato' Gudam dan Temenggong Abdul Qadir Negeri Saribas* yang mengaitkan kewujudan kerajaan Saribas dan Kalka.

Cerna Minda

Nyatakan dua bentuk pemerintahan di Sarawak?

Sabah

Masyarakat di Sabah mempunyai sistem pemerintahan tempatan berdasarkan lokasi tertentu. Masyarakat di kawasan pedalaman Sabah membentuk kepimpinan kesukuan yang hampir sama antara satu kaum dengan kaum yang lain. Di kawasan lembah sungai, pentadbiran kerajaan diketuai oleh wakil raja dan ketua bebas.

1. Kepimpinan Kesukuan

Masyarakat pedalaman di Sabah telah mempunyai kepimpinan kesukuan yang tersusun dan bebas daripada kawalan kuasa-kuasa luar. Hal ini boleh dilihat dalam kepimpinan kesukuan kaum Kadazandusun, Murut dan Orang Sungai.

Kaum Kadazandusun, Murut dan Orang Sungai mempunyai bentuk kepimpinan yang sama. Kedua-dua kaum mempunyai seorang ketua yang dikenali sebagai Orang Tua. Bobohizan/Bobolian bagi kaum Kadazandusun dan Babalian bagi kaum Murut pula akan mengurus soal adat dan pantang larang.

Kewujudan petempatan di pedalaman Sabah telah membentuk kepimpinan kesukuan yang berdasarkan kaum-kaum tertentu. Keterbukaan kawasan lembah sungai pula membawa kepada kemunculan tiga corak kepimpinan yang berbeza mengikut pengaruh Kesultanan Melayu Brunei, Kesultanan Sulu dan ketua bebas.

Ketua Kaum Murut.

(Sumber: Owen Rutter, *The Pagans of North Borneo*, Singapura: Oxford University Press, 1985, hlm. 40)

Cerna Minda

Apakah peranan Bobohizan/Bobolian?

2. Kepimpinan Lembah Sungai

Kawasan lembah sungai di Sabah terdedah kepada pengaruh Kesultanan Melayu menerusi wakil Brunei, wakil Sulu dan ketua bebas.

(a) Wakil Raja

Pengaruh dari Brunei dan Sulu di Sabah adalah menerusi wakil-wakil raja. Kuasa pemerintah wakil raja ini adalah dalam aspek kehakiman, menjaga keamanan dan kebajikan penduduk. Mereka juga akan mengutip cukai daripada penduduk dan aktiviti perdagangan.

(b) Ketua Bebas

Kepimpinan ini diketuai oleh seorang ketua bebas. Mereka ini mentadbir wilayah di muara sungai. Ketua-ketua bebas di Sabah terdiri daripada Syarif Osman yang menguasai kawasan Marudu dan Datu Kurunding yang menguasai kawasan Tungku. Ketua Bebas ini menegakkan kekuasaan dan menjalankan undang-undang sendiri. Mereka ini biasanya mempunyai pertalian dengan keluarga diraja sama ada dari Brunei, Sulu atau keturunan Arab Sharif. Penduduk di bawah pemerintahan mereka terdiri daripada pengikut mereka.

Peta kedudukan pemerintahan tempatan di Sabah.

Penduduk Sarawak dan Sabah sudah mempunyai pemerintahan tempatan yang muncul di lembah sungai dan pedalaman. Hal ini menunjukkan bahawa penduduk di kedua-dua kawasan ini mempunyai kesedaran dalam aspek kepimpinan dan bertanggungjawab menjaga hal ehwal kawasan serta kaumnya.

Aktiviti

"Fikir-Pasangan-Kongsi" (Think-Pair-Share)

1. Secara individu, kumpulkan maklumat berkaitan suku kaum dan bentuk pentadbiran di Sarawak dan Sabah.
2. Bincangkan hasil dapatan dengan rakan sekelas.
3. Kongsi hasil perbincangan di dalam kelas.

10.3 Kegiatan Ekonomi Masyarakat Sarawak dan Sabah

Pengenalan

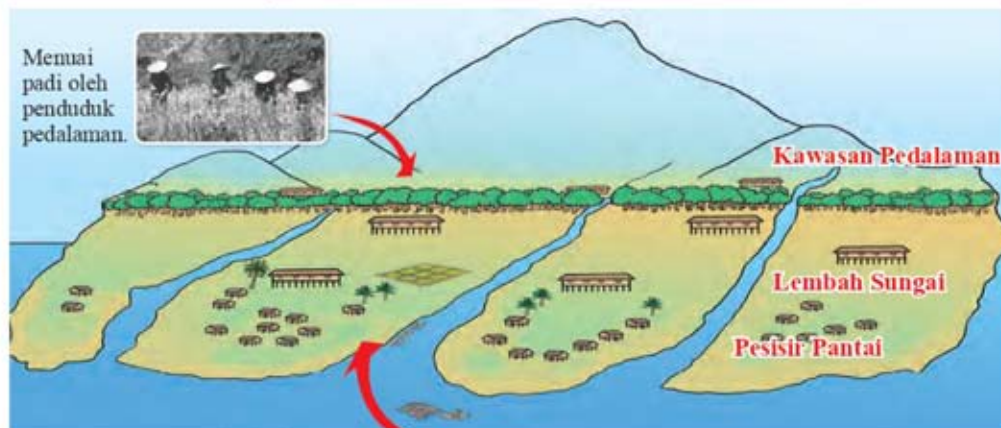
Kedudukan dan tempat tinggal masyarakat di Sarawak dan Sabah mempengaruhi kegiatan harian mereka. Bentuk muka bumi di Sarawak dan Sabah ini boleh dibahagikan kepada tiga kawasan, iaitu pedalaman, muara sungai atau lembah sungai dan pesisir pantai.

Sarawak

Sejarah kegiatan ekonomi masyarakat di Sarawak berkembang di kawasan pedalaman, lembah sungai dan pesisir pantai.

Jadual: Kegiatan Ekonomi Masyarakat Sarawak Berdasarkan Lokasi.

Lokasi	Kegiatan	Kaum	
Pedalaman	• Mengutip hasil hutan. • Memburu haiwan liar. • Menanam padi.	• Kenyah • Iban • Penan	• Kayan • Kelabit • Punan
Lembah Sungai	• Menanam padi. • Menanam buah-buahan dan sayur-sayuran.	• Melayu • Iban • Bisaya	• Melanau • Bidayuh
Pesisir Pantai	• Perdagangan • Menangkap ikan. • Membuat perahu. • Perusahaan sagu.	• Melayu • Kedayan	• Melanau

Kawasan petempatan dan kegiatan ekonomi masyarakat Sarawak.

Pembuatan sagu oleh kaum Melanau.

Penebangan Pokok Sagu

Sabah

Sejarah kegiatan ekonomi masyarakat di Sabah berkembang di kawasan pedalaman, lembah sungai dan pesisir pantai.

Jadual: Kegiatan Ekonomi Masyarakat Sabah Berdasarkan Lokasi.

Lokasi	Kegiatan	Kaum
Pedalaman	• Mengutip hasil hutan. • Menanam padi. • Mengutip sarang burung.	• Murut
Lembah Sungai	• Menanam padi. • Menanam buah-buahan dan sayur-sayuran.	• Kadazandusun • Rungus • Orang Sungai
Pesisir Pantai	• Menangkap ikan. • Membuat perahu. • Mengutip hasil laut. • Perdagangan	• Melayu Brunei • Bajau • Iranun • Suluk

Mengutip sarang burung layang-layang.

Kawasan petempatan dan kegiatan ekonomi masyarakat Sabah.

Orang Bajau terlibat dalam aktiviti mencari hasil laut.

Masyarakat Sarawak dan Sabah bijak memanfaatkan alam sekitar dalam mengembangkan kegiatan ekonomi mereka. Kebijaksanaan ini telah mendorong mereka mempelbagaikan sumber keluaran harian dan sumber ekonomi demi kelangsungan kehidupan.

Sungai menjadi nadi kehidupan utama di Sarawak dan Sabah. Bincangkan.

10.4 Keunikan Masyarakat Bumiputera Sarawak dan Sabah

Pengenalan

Penduduk Sarawak dan Sabah yang berbilang kaum dan budaya menyebabkan kawasan ini memiliki keunikan tradisi dan warisan yang tersendiri.

Masyarakat Bumiputera Sarawak

Keunikan masyarakat bumiputera di Sarawak boleh dilihat dari segi kepelbagaian kaumnya seperti Iban, Melayu, Orang Ulu, Bidayuh dan Melanau. Terdapat beberapa lagi kaum bumiputera yang lain seperti Bisayah, Bukitan, Dusun, Kedayan, Kajang, Kejaman, Lahanan, Lisum, Lugat, Sebop, Sekapan, Sipeng, Tagal, Tanjong dan Ukit. Kepelbagaian ini disebabkan oleh sejarah budaya setiap kaum yang berbeza-beza. Kepelbagaian kaum ini juga merupakan keunikan masyarakat Sarawak yang berlainan latar belakang.

Iban

Kaum Iban yang berasal dari Sungai Kapuas mula berhijrah dan menetap di kawasan hulu Sungai Batang Lupar dan Sungai Rajang hingga Sungai Baram.

(Sumber: Lembaga Pelancongan Sarawak)

Melayu

Kehadiran kaum Melayu bermula dengan kemunculan kerajaan-kerajaan awal di Sarawak. Kebanyakan kaum Melayu menetap di kawasan pesisir pantai Sarawak.

(Sumber: Lembaga Pelancongan Sarawak)

Cerna Minda

Namakan suku-suku kaum yang terdapat di Sarawak.

Bidayuh

Kaum Bidayuh berasal dari Sungkung, Kalimantan dan kemudian berhijrah ke selatan Sarawak.

(Sumber: Lembaga Pelancongan Sarawak)

Melanau

Sejak dari dahulu kaum Melanau mendiami kawasan tengah Sarawak.

(Sumber: Koleksi Suffian Mansor, 2016)

Orang Ulu

Orang Ulu terdiri daripada pelbagai kaum yang mendiami kawasan pedalaman Sarawak. Mereka terdiri daripada kaum Kayan, Kenyah, Kelabit, Penan dan Punan. Kaum Kayan dan Kenyah berasal dari Sungai Kayan dan berhijrah ke kawasan hulu Sungai Rajang, Balui, Baram dan Hulu Kemena.

(Sumber: Lembaga Pelancongan Sarawak)

Peta menunjukkan taburan masyarakat di Sarawak.

(Sumber: Adaptasi daripada Hood Salleh, *Peoples and Traditions*, Singapura: Editions Didier Millet, 2006, hlm. 78-79)

Masyarakat Bumiputera Sabah

Masyarakat bumiputera Sabah juga unik dari segi kepelbagaian kaumnya. Kepelbagaian sejarah budaya setiap kaum menyebabkan masyarakat di Sabah mempunyai keunikan tradisi yang tersendiri. Keunikan kaum ini boleh dilihat mengikut kaum-kaum seperti Kadazandusun, Murut, Bajau, Suluk dan Orang Sungai. Terdapat beberapa kaum lain di Sabah seperti Balabak atau Molbog, Binadan, Bisaya, Bulungan, Idahan, Kadayan, Berunai, Iranun, Cocos, Lundayeh, Rungus, Tagaas dan Tatana.

Kadazandusun

Kebanyakan kaum Kadazandusun mendiami kawasan Penampang, Papar, Tuaran, Tambunan dan Ranau. Menurut catatan sejarah, nama Dusun diberi oleh orang Brunei yang bermaksud petani pedalaman.

(Sumber: Lembaga Kebudayaan Negeri Sabah)

Bajau/Sama

Terdapat dua pendapat tentang asal usul kaum Bajau/Sama, iaitu dari Sambaungan (Zamboanga) dan Johor. Kebanyakan kaum Bajau/Sama menetap di kawasan pantai timur dan pantai barat Sabah. Keunikan kaum Bajau/Sama yang tinggal di kawasan pantai barat Sabah ialah budaya menunggang kuda.

Kaum Bajau/Sama di pantai barat Sabah terkenal dengan budaya menunggang kuda.
(Sumber: Lembaga Kebudayaan Negeri Sabah)

Peta taburan masyarakat di Sabah pada tahun 1870-an.

(Sumber: Adaptasi daripada D. S. Ranjit Singh, *The Making of Sabah 1865-1941: The Dynamics of Indigenous Society*, Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya, 2000, hlm. 29)

Peraturan dan Adat
Resam Masyarakat
Sabah

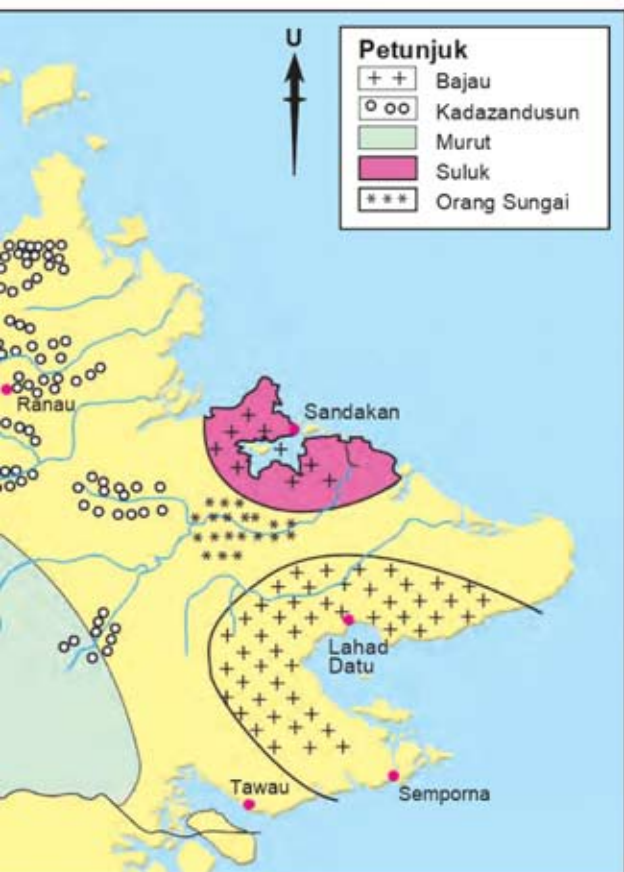

Murut

Kebanyakan kaum Murut tinggal di kawasan Tenom hingga Kalabakan. Menurut catatan sejarah, nama Murut diberikan oleh orang Brunei yang bermaksud orang bukit atau orang dari pedalaman pergunungan yang terpencil.

(Sumber: Lembaga Kebudayaan Negeri Sabah)

Suluk

Kaum Suluk berasal dari Kepulauan Sulu dan ramai yang menetap di kawasan pantai timur Sabah.

Orang Sungai

Orang Sungai kebanyakannya tinggal di Sungai Kinabatangan, Sungai Sugut, Sungai Paitan dan Sungai Labuk. Mereka dikenali dengan pelbagai nama mengikut tempat tinggal seperti Dumpas dan Buludupi.

Tahukah Anda?

Tamu merupakan pasar terbuka yang sudah menjadi warisan sejak dahulu lagi. Di pasar tamu, terdapat jualan pelbagai barangan seperti barang basah, buah-buahan, kraf tangan dan pakaian. Tamu menjadi tempat pertemuan kaum-kaum di Sabah.

Aktiviti "Pembentangan Hasil Kendiri" (Self Access Learning)

1. Buat kajian tentang cara hidup salah satu kaum di Sarawak atau Sabah.
2. Bentangkan hasil dapatan anda.

Kepentingan Sungai

Sungai telah memainkan peranan penting kepada masyarakat di Sarawak dan Sabah sejak turun-temurun. Kepentingannya boleh dilihat hingga hari ini. Sungai digunakan dalam kegiatan harian penduduk seperti alat perhubungan, kawasan petempatan, sumber rezeki, kegiatan perdagangan dan aktiviti rekreasi.

Kegunaan harian

- Sungai menjadi sumber bekalan air untuk minum, mandi dan membasuh pakaian serta pinggan mangkuk.

Pengangkutan

- Sampan dan bot menjadi pengangkutan utama untuk membawa penumpang dan barang melalui sungai.

Petempatan

- Sungai menjadi kawasan petempatan yang dikenali sebagai kampung air.

Sumber Rezeki

- Sungai merupakan sumber rezeki kepada penduduk di kawasan sekitar sungai.

Perdagangan

- Masyarakat menjalankan kegiatan perdagangan dan jual beli di sungai sejak zaman-berzaman.

Kegiatan Rekreasi

- Sungai menjadi tempat kegiatan rekreasi seperti pesta regata dan acara perahu berhias.

Sungai amat mempengaruhi kehidupan masyarakat di Sarawak dan Sabah. Fungsi sungai masih kekal hingga hari ini. Kepentingan sungai ini juga menunjukkan terdapat persamaan dengan petempatan awal dan pengasasan kerajaan Alam Melayu.

Aktiviti

"Saya Lihat, Saya Fikir, Saya Bertanya" (I See, I Think, I Wonder)

Kesenian

Penghasilan barang kesenian merupakan salah satu keunikan masyarakat di Sarawak dan Sabah. Barangan yang dihasilkan mempunyai pelbagai kegunaan dan dihiasi dengan pelbagai motif yang menarik. Pada peringkat awal, barangan kesenian yang dihasilkan adalah untuk kegunaan sendiri dan dijual secara kecil-kecilan untuk sara diri. Apabila terdapat lebih dan permintaan, barangan kesenian ini dikomersialkan dan didagangkan. Secara tidak langsung, kegiatan ini menambahkan pendapatan masyarakat.

Sarawak

Pua kumbu merupakan hasil kerja tangan kaum Iban yang dibuat daripada kain kapas. Pua kumbu digunakan dalam pelbagai majlis seperti kelahiran, perkahwinan dan kematian.

Menenun kain pua kumbu.

Pua kumbu.

Keringkam merupakan kerja tangan kaum Melayu yang dibuat daripada pelbagai jenis kain seperti kain kapas dan kain sutera. Kain tersebut disulam dengan benang emas, perak dan tembaga.

Wanita Melayu memakai keringkam.

Tenunan Kain

Kraf Tangan

Pertukangan

Sintung Duduk dihasilkan oleh kaum Iban untuk membawa benih padi, lanji untuk membawa hasil padi dan basong untuk memburu.

Sintung Duduk

Lanji

Basong

Orang Ulu pula menghiasi bakul mereka dengan manik. Simbol-simbol naga, manusia, burung kenyalang dan harimau yang dihiasi pada bakulnya digunakan oleh golongan atasan.

Bakul pembawa bayi.

Terendak

Kaum Melanau menghasilkan penutup kepala, iaitu terendak. Terendak digunakan semasa kerja-kerja harian dan adat tertentu, termasuk Pesta Kaul.

Tiang Totem dihasilkan oleh Orang Ulu yang melambangkan status masyarakat. Hanya mayat golongan atasan boleh diletak tinggi di atas tiang ini.

Tiang Totem.

Patung Burung Kenyalang.

Patung Burung Kenyalang merupakan lambang kepahlawanan kaum Iban. Ukiran patung ini digunakan sebagai pemberi semangat kepada pahlawan Iban. Patung ini juga menjadi penjaga rumah panjang daripada semangat jahat dan penyakit.

Bagaimanakah kita dapat melestarikan alam sekitar bagi menghasilkan barangan kraf tangan?

Sabah

Kaum Rungus mengubah Inavol dan menghasilkan selendang yang berwarna-warni.

Mengubah Inavol.

Inavol

Kaum Iranun menghasilkan kain dasar yang biasa digunakan sebagai tanjak.

Menenun Dasar

Daster

Tenunan Kain

Kraf Tangan

Pertukangan

Masyarakat di kawasan pedalaman menghasilkan bakul yang mempunyai pelbagai kegunaan seperti wakid untuk membawa barang yang besar, tayen untuk membawa hasil dari kebun dan barang hantaran perkahwinan, dan buan sebagai tempat menyimpan barang.

Tayen

Buan

Wakid

Kaum Bajau/Sama menghasilkan pelbagai barangan yang berwarna-warni daripada daun serdang seperti tikar pandan dan duang (tudung saji).

Daun serdang yang dikeringkan.

Duang

Kaum Bajau/Sama masih mewarisi cara pembuatan barangan besi seperti Guuk, Badi' untuk memotong rumput dan Pida' untuk upacara perkahwinan.

Guuk

Badi'

Pida'

Hasil kesenian masyarakat Sarawak dan Sabah mempunyai keunikan yang tersendiri. Hasil-hasil seni ini digunakan untuk kegunaan harian dan dalam upacara adat tertentu. Kita perlulah menghargai warisan kesenian yang unik dan unggul ini.

Tahukah Anda?

Jaket kulit kayu merupakan hasil kesenian yang dihasilkan oleh penduduk di pedalaman Sabah seperti kaum Murut.

Kegiatan
Sosiobudaya
Masyarakat
Sabah

Perayaan

Perayaan merupakan warisan masyarakat Sarawak dan Sabah yang unik. Sambutan perayaannya penuh dengan adat yang diamalkan sejak zaman-berzaman dan kekal hingga hari ini. Setiap perayaan mempunyai sejarah tradisinya yang tersendiri dan unik.

Sarawak

Masyarakat di Sarawak mempunyai pelbagai perayaan yang berdasarkan kaum. Kaum Iban, Bidayuh dan Orang Ulu merayakan Pesta Menuai atau Gawai Dayak. Bagi masyarakat Iban pula upacara *Miring* diadakan semasa Gawai Dayak. Upacara ini dilakukan untuk menyatakan rasa terima kasih kepada *petara* atau tuhan. Salah satu keunikan Gawai Dayak ialah acara Kumang dan Keling Gawai, iaitu pemilihan ratu cantik dan jejaka tampan.

Peserta dalam Kumang Gawai.

(Sumber: Koleksi Lembaga Pelancongan Sarawak, 2016)

Kaum Bisaya dan Kadayan pula masing-masing mengadakan Pesta Babulang dan Makan Tahun. Pesta Babulang merupakan pesta menuai. Manakala Makan Tahun diadakan sebagai tanda kesyukuran atas hasil yang diperoleh oleh petani. Kaum Melanau pula mengadakan Pesta Kaul yang bertujuan untuk mengelak malapetaka buruk oleh roh jahat yang dipanggil sebagai Ipok.

Lumba kerbau merupakan salah satu acara dalam Pesta Babulang.

(Sumber: Koleksi Lembaga Pelancongan Sarawak, 2016)

Acara Tibau diadakan sempena Pesta Kaul, iaitu permainan berayun oleh golongan lelaki.

(Sumber: Koleksi Lembaga Pelancongan Sarawak, 2016)

Sabah

Salah satu perayaan yang unik dalam masyarakat Sabah ialah Pesta Kaamatan. Dari segi sejarah dan budaya, perayaan ini diraikan oleh penduduk Kadazandusun dan Murut. Perayaan ini merupakan simbol kesyukuran untuk meraikan semangat padi atau Bambaazon atau Bambarayon. Upacara kesyukuran kepada semangat padi ini dijalankan oleh Bobohizan/Bobolian. Dengan melakukan upacara kesyukuran ini, penduduk berharap agar tahun hadapan mereka akan mendapat lebih banyak hasil tuaian padi. Antara acara yang diadakan dalam pesta ini termasuklah pertandingan ratu cantik atau Unduk Ngadau. Acara ini berkaitan dengan asal usul pengorbanan Huminodun.

Peserta dalam Unduk Ngadau.
(Sumber: Lembaga Kebudayaan Negeri Sabah)

Pesta Regata Lepa merupakan perayaan memperingati peranan lepa dalam kehidupan kaum Bajau/Sama di pantai timur Sabah. Dalam perayaan ini, kaum Bajau/Sama menghiasi lepa. Selain itu, pelbagai acara lain diadakan seperti perlumbaan perahu.

Lepa akan dihiasi semasa Pesta Regata Lepa.
(Sumber: Lembaga Kebudayaan Negeri Sabah)

Tahukah Anda?

Memurut kepercayaan kaum Kadazandusun, Huminodun merupakan seorang puteri, iaitu anak Kinoingan atau Minamangun (pencipta) yang mengorbankan dirinya untuk membantu manusia dalam kesusahan semasa musim kemarau.

Keunikan Bobohizan/Bobolian ialah beliau merupakan wanita.
(Sumber: Lembaga Kebudayaan Negeri Sabah)

Majlis Rumah
Terbuka Pesta
Kaamatan.

Glosari

Regata: perlumbaan perahu.

Sambutan perayaan masyarakat Sarawak dan Sabah penuh dengan tradisi yang mengimbuai sejarah dan budaya nenek moyang mereka. Perayaan tersebut juga merupakan unsur keserumpunan Alam Melayu yang sentiasa menghargai alam semula jadi yang membantu kehidupan mereka seharian.

Tarian

Ngajat

(Sumber: Lembaga Pelancongan Sarawak)

Tarian Ngajat ditarikan oleh kaum Iban dan Orang Ulu. Terdapat beberapa jenis tarian Ngajat Iban seperti Ngajat Indu dan Ngajat Lesung. Tarian Ngajat ditarikan sebagai pemberi semangat kepada para pejuang yang hendak pergi berperang.

Bermukun

(Sumber: Hedda Morrison, *Sarawak*, Singapura: Times Book International, 1982)

Bermukun merupakan acara bergendang. Keunikan bermukun ini ialah gendangnya yang dipalu oleh wanita dan penarinya hanya lelaki. Tarian ini biasa ditarikan semasa majlis perkahwinan. Semasa bermukun, para pemukul gendang akan berbalas pantun.

Tarian Datun Julud

Tarian ini berasal daripada kaum Orang Ulu. Tarian ini sebagai lambang kegembiraan dan terima kasih. Penarinya ialah wanita yang memakai pakaian berwarna-warni dengan perhiasan kepala. Bulu burung kenyalang digunakan semasa menari. Tarian ini diiringi oleh alat muzik tradisional, iaitu sape.

(Sumber: Lembaga Pelancongan Sarawak)

Sarawak

Kepelbagaian kaum di Sarawak membawa kepada kelahiran pelbagai persembahan tarian yang unik dan menarik. Hal ini dapat dilihat dengan kepelbagaian pakaian, alatan tarian dan rentak tariannya yang berbeza-beza antara satu kaum dengan kaum yang lain.

Alat muzik tradisional sape mengiringi persembahan tarian Datun Julud.

(Sumber: Lembaga Pelancongan Sarawak)

Sumazau

Sumazau ialah tarian kaum Kadazandusun. Terdapat variasi tarian ini mengikut kawasan seperti di Penampang dan Papar. Tarian ini ditarikan semasa Pesta Kaamatan dan majlis keramaian. Perkataan Sumazau diambil daripada perkataan "sazau" yang merujuk pergerakan tangan penari seperti seekor burung helang.

(Sumber: Lembaga Kebudayaan Negeri Sabah)

Magunatip

(Sumber: Lembaga Kebudayaan Negeri Sabah)

Tarian ini ditarikan oleh kaum Murut di kawasan pedalaman. Tarian yang menggunakan dua batang buluh ini ditarikan semasa majlis keramaian.

Sabah

Masyarakat Sabah memiliki pelbagai jenis tarian yang diwarisi sejak zaman-berzaman. Setiap kaum memiliki tarian yang unik dan berbeza daripada satu kaum dengan kaum yang lain. Begitu juga halnya dengan hiasan baju penari, peralatan yang digunakan dan gerak tarinya.

Limbai

(Sumber: Irene Benggon Charuruks dan Janette Padasian (eds.), *Cultures, Customs and Traditions of Sabah, Malaysia: An Introduction*, Kota Kinabalu: Sabah Tourism Promotion Corporation, 1992)

Tarian kaum Bajau/Sama dari pantai barat Sabah ini ditarikan secara berpasangan. Pasangan wanita akan memakai sarimpak (hiasan kepala). Tarian ini ditarikan semasa majlis perkahwinan dan majlis keramaian.

Seni Muzik
Masyarakat
Sarawak dan
Sabah

Keunikan tarian penduduk Sarawak dan Sabah ini muncul kerana kepelbagaian penduduknya yang kreatif dalam mengatur gerak tari yang tersendiri dan mempunyai tujuan tertentu. Keunikan tarian ini terus diwarisi hingga hari ini.

Seni Bina

Dalam aspek seni bina, masyarakat Sarawak dan Sabah mempunyai sejarah pembinaan rumah yang unik. Setiap seni bina ini walaupun kelihatan mempunyai persamaan tetapi terdapat ciri-ciri tersendiri dan unik.

Sarawak

Di Sarawak, terdapat tiga bentuk seni bina yang unik, iaitu rumah panjang, rumah tinggi dan rumah baruk.

Rumah Panjang

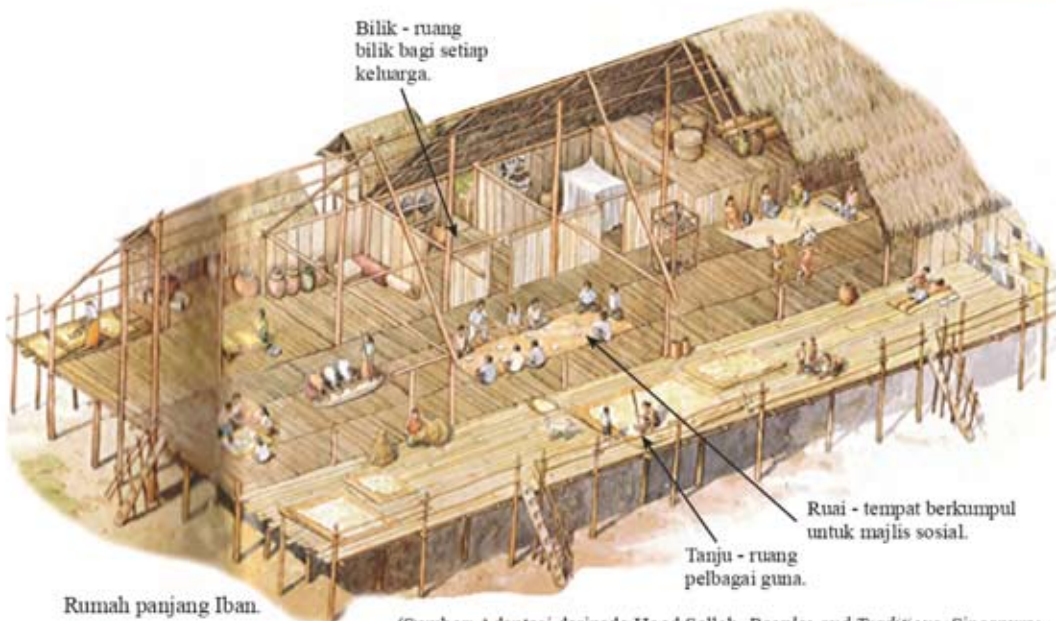
Rumah panjang.

Rumah panjang merupakan seni bina kaum Iban, Bidayuh dan Orang Ulu. Rumah panjang dibina untuk tujuan keselamatan dan pertahanan serta mewujudkan kerjasama dalam kalangan penduduk di rumah panjang.

Fungsi:

Selain menjadi tempat tinggal, rumah panjang ini merupakan tempat berinteraksi dan mengadakan acara-acara perayaan.

Bahan pembuatan: Kayu keras digunakan terutama kayu belian. Atapnya dibuat daripada daun tebal seperti daun rumbia.

Rumah panjang Iban.

(Sumber: Adaptasi daripada Hood Salleh, *Peoples and Traditions*, Singapura: Editions Didier Millet, 2006, hlm. 90-91)

Rumah Tinggi

Rumah tinggi Melanau.

Rumah tinggi merupakan hasil binaan unik kaum Melanau.

Fungsi:

Rumah ini dibina tinggi, iaitu 10 meter dari aras tanah untuk mengelak serangan musuh.

Bahan pembuatan:

Kayu keras dan bulat seperti belian menjadi bahan utama dalam pembuatan rumah ini.

Rumah Baruk

Rumah baruk merupakan seni bina tersendiri yang dihasilkan oleh kaum Bidayuh. Seni bina baruk ialah bulat dan berbentuk kon dengan puncaknya dihiasi dengan lambang burung kenyalang.

Fungsi:

Rumah ini menjadi tempat menyimpan tengkorak, menyimpan senjata, pusat ritual, mesyuarat dan majlis sosial yang lain.

Bahan pembuatan:

Kayu keras, iaitu belian digunakan untuk membina baruk. Atapnya akan ditutup dengan daun rumbia dan dinding pula diperbuat daripada buluh.

Rumah baruk.

(Sumber: Adaptasi daripada Hood Salleh, *Peoples and Traditions*, Singapura: Editions Didier Millet, 2006, hlm. 88-89)

Seni bina rumah di Sarawak mempunyai persamaan dari segi bahan binaannya, iaitu menggunakan sumber hutan. Namun begitu, setiap kaum menggunakan kebijaksanaan masing-masing untuk membentuk seni bina yang tersendiri.

Cerna Minda

Nyatakan kepentingan rumah panjang dalam kehidupan seharian.

Sabah

Di Sabah, terdapat juga rumah panjang. Namun begitu, rumah panjang ini direka dengan beberapa ciri tersendiri dan unik. Keunikan seni bina masyarakat Sabah ini terserlah lagi dengan menjadikan perahu sebagai kediaman di kawasan pantai timur Sabah.

Rumah Panjang Rungus

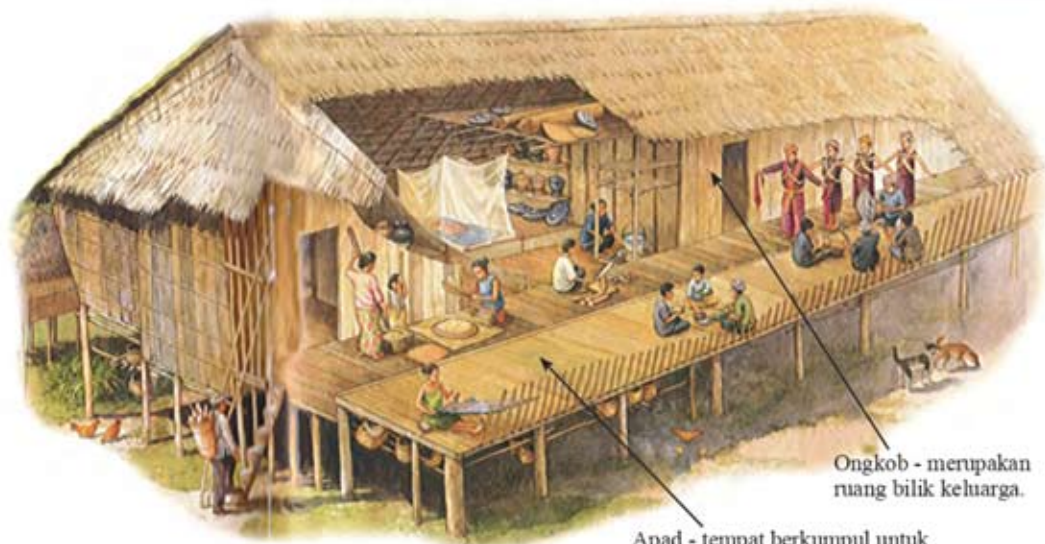
Kaum Rungus juga membina rumah panjang yang dikenali sebagai Vinatang. Keistimewaan rumah panjang Rungus ini ialah bilik tidurnya dibina dengan kedudukan kepala pada sudut tepat arah Gunung Kinabalu.

Fungsi:

Rumah panjang ini menjadi kediaman dan kubu pertahanan daripada serangan musuh. Kaum Rungus membina rumah ini untuk mewujudkan semangat bekerjasama dan melindungi ahli-ahlinya.

Bahan Pembuatan:

Kayu bulat, buluh, kulit kayu dan daun nipah.

Ongkob - merupakan ruang bilik keluarga.

Apad - tempat berkumpul untuk majlis-majlis tertentu dan tempat santai bersama-sama penghuni rumah panjang.

(Sumber: Adaptasi daripada Hood Salleh, *Peoples and Traditions*, Singapura: Editions Didier Millet, 2006, hlm. 120-121)

Cerna Minda

Nyatakan fungsi pembinaan rumah panjang kaum Rungus dan Murut.

Rumah Panjang Murut

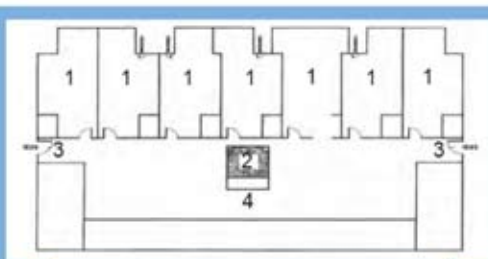
Kaum Murut juga membina rumah panjang. Terdapat pelbagai nama yang merujuk rumah panjang Murut seperti Tulus dan Pahun.

Fungsi:

Rumah panjang ini dibina atas faktor keselamatan dan pertahanan. Keunikan rumah panjang ini boleh dilihat dengan pintu rumahnya yang dibina di tepi rumah dan terdapat ruang memanjang yang memisahkan bilik-bilik keluarga. Di bahagian tengah pula, terdapat tempat pertemuan dan lantai untuk tarian atau lamsaran.

Bahan Pembuatan:

Kayu bulat, kulit kayu dan daun tolidus.

Petunjuk

1. Sulap - bilik keluarga.
2. Lamsaran - lantai tarian.
3. Tobon - pintu utama.
4. Salo - ruang terbesar yang digunakan untuk majlis sosial dan agama.

Lepa

Lepa merupakan perahu yang dibuat oleh kaum Bajau/Sama di pantai timur Sabah yang bukan sahaja untuk mengangkut barang tetapi dijadikan tempat kediaman.

Bahan Pembuatan: Lepa diperbuat daripada pelbagai jenis kayu seperti kayu obasuluk, seraya, mata-mata dan gagir. Bahagian atapnya pula diperbuat daripada daun nipah. Apabila lepa hendak dibuat beberapa perkara perlu diberi perhatian seperti hari dan bulan untuk mengambil kayu dan bahan lain untuk membuatnya.

Pembinaan rumah masyarakat Sabah sangat unik kerana mereka menggunakan kebijaksanaan untuk menghasilkan rumah yang mempunyai ciri-ciri budaya mereka sendiri.

Lepa

(Sumber: Adaptasi daripada Hood Salleh, *Peoples and Traditions*, Singapura: Editions Didier Millet, 2006, hlm. 125)

Masyarakat Sarawak dan Sabah menggunakan kebijaksanaan mereka dalam memanfaatkan sumber alam sekitar untuk meneruskan kelangsungan hidup. Mereka juga menerima pengaruh luar terutama daripada Alam Melayu untuk meningkatkan kualiti hidup yang lebih baik. Hal ini menyedarkan kita bahawa kerajinan dan sikap terbuka membantu kemajuan diri dan negara.

Imbas Kembali

Sarawak dan Sabah dalam Alam Melayu

- Perdagangan
- Keagamaan

Kemunculan Pemerintahan Tempatan

- Kepimpinan Kesukuan
- Kepimpinan Lembah Sungai

Kegiatan Ekonomi Masyarakat Sarawak dan Sabah

- Kegiatan Ekonomi Masyarakat Sarawak
- Kegiatan Ekonomi Masyarakat Sabah

Keunikan Masyarakat Bumiputera Sarawak dan Sabah

- Masyarakat Bumiputera
- Kepentingan sungai
- Kesenian
- Perayaan
- Tarian
- Seni bina

Bab ini telah memberikan gambaran bahawa Sarawak dan Sabah merupakan sebahagian daripada Alam Melayu. Pemerintahan tempatan menunjukkan bahawa telah wujud sistem berorganisasi dalam masyarakat Sarawak dan Sabah. Mereka telah menyesuaikan diri dengan bentuk muka bumi dalam kegiatan sosioekonomi. Hal ini telah mewujudkan kepelbagaian warisan budaya yang unik di Sarawak dan Sabah.

Pemahaman dan Pemikiran Kritis

1. Apakah bentuk pemerintahan tempatan di Sarawak dan Sabah?

- I. Pentadbiran lembah sungai.
- II. Pentadbiran pedalaman.
- III. Pemerintahan pembesar.
- IV. Pemerintahan beraja.

- A. I dan II
- B. I dan IV
- C. II dan III
- D. III dan IV

2. Apakah maksud lambang Patung Burung Kenyalang?

- A. Melambangkan kaum Iban.
- B. Melambangkan senjata kaum Iban.
- C. Melambangkan perpaduan kaum Iban.
- D. Melambangkan kepahlawanan kaum Iban.

3. Lengkapkan jadual di bawah dengan maklumat yang tepat.

Negeri	Lokasi	Kegiatan Ekonomi
Sarawak	Pesisir pantai	
Sabah	Kawasan pedalaman	

4. Sarawak dan Sabah mempunyai keunikan dari segi masyarakatnya yang berbilang kaum, budaya dan warisan yang tersendiri.

Berdasarkan pernyataan di atas, jawab soalan yang berikut:

- (a) Apakah keunikan budaya masyarakat Sarawak dan Sabah?
- (b) Bagaimanakah kita dapat meraikan kepelbagaian dan keunikan budaya masyarakat? 🍷

Pemahaman dan Pemikiran Kritis

5.

Berdasarkan gambar di atas, jawab soalan yang berikut:

- (a) Apakah yang dapat anda lihat dalam gambar di atas?
- (b) Apakah fungsi binaan ini?
- (c) Pada pendapat anda, bagaimanakah warisan kesenian ini dapat dipelihara dan dipulihara? 🍷

6.

Sungai memainkan peranan penting kepada masyarakat di Sarawak dan Sabah.

Berdasarkan pernyataan di atas, jawab soalan yang berikut:

- (a) Senaraikan kepentingan sungai kepada penduduk tempatan.
- (b) Bagaimanakah anugerah Tuhan ini dapat dipelihara? 🍷

7.

Berdasarkan gambar rumah panjang kaum Rungus di atas, jawab soalan yang berikut:

- (a) Apakah yang anda boleh jelaskan tentang seni bina rumah panjang?
- (b) Bagaimanakah rumah panjang boleh mewujudkan dan memperkukuh hubungan antara penghuninya? 🍷
- (c) Mengapakah kita perlu mengekalkan warisan negara? 🍷

Cakna dan Cerminan Sejarah

Nilai, Patriotisme dan Iktibar

- Kepelbagaian budaya mendidik kita supaya menghargai dan mengekalkan warisan masyarakat yang unik.
- Kita perlu berbangga dengan adat resam pelbagai kaum untuk mengekalkan jati diri.
- Kelangsungan warisan suku kaum yang pelbagai ini boleh meningkatkan imej negara di pentas antarabangsa.

Diri dan Keluarga

Sikap bertolak ansur dan menghormati sesama ahli keluarga penting untuk menjamin keharmonian ahli keluarga. Bagi memupuk sikap ini kita harus menghormati kepelbagaian dalam kalangan ahli keluarga.

Negara

Kepelbagaian budaya ini mewujudkan perpaduan yang membentuk kestabilan dan kemajuan negara.

Perpaduan dalam kepelbagaian merupakan keunikan warisan negara kita yang diwarisi sejak zaman-berzaman dan harus terus dipelihara.